

Dr. Tózsér Anett – Dr. Rátz Tamara

A Kárpát-medence szecessziós építészetének szerepe a településkép formálásában

The Role of Art Nouveau Architecture in Shaping the Townscape of the Carpathian Basin

Összefoglalás

A tanulmány a Kárpát-medence szecessziós örökséggel rendelkező városait – kiemelten Budapestet, Szegedet, Kecskemétet, Pécsét, Szabadkát, Nagyváradot és Marosvásárhelyt – mutatja be, áttekintve jellegzetes középületeiket, intézményeiket, lakóházaikat és egyházi épületeiket. A kutatás célja volt továbbá annak feltárása, hogy a szecesszió milyen szerepet töltött be a településkép alakulásában a múltban, és milyen hatást gyakorol a mai városi környezetre, valamint hogyan jellemezhető a vizsgált épületállomány jelenlegi állapota. A szakirodalmi elemzést kilenc félig strukturált interjú egészítette ki, amelyek helyi tapasztalatokra épülő képet adnak az örökség fenntartásáról. A magyar szecesszió a századfordulón bontakozott ki Lechner Ödön munkássága nyomán, a nemzeti motívumok és nemzetközi hatások ötvözésével. A vizsgált települések szecessziós épületállományának állapota változatos: több ikonikus épület megújult, mások állapota azonban jelentősen romlott. A megőrzést nehezíti a forráshiány, a restaurátorok alacsony száma és a műemléki védelem hiányosságai. A fenntartható megőrzés érdekében szükséges a rendszeres karbantartás, a szakmai tudás megőrzése és egy átfogó örökségvédelmi stratégia kialakítása.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: R10, R12, R32, Z11, Z12

Kulcsszavak: szecesszió, építészet, Kárpát-medence, településkép

Summary

The study presents the cities of the Carpathian Basin with Art Nouveau heritage – especially Budapest, Szeged, Kecskemét, Pécs, Subotica, Oradea, and Târgu Mureş – providing an overview of their characteristic public buildings, institutions, residential houses, and ecclesiastical buildings. The research also sought to explore the role that Art Nouveau played in

---

DR. TÓZSÉR ANETT, kutatási főmunkatárs, vezető hivatali főtanácsos, Nemzetstratégiai Kutatóintézet (anett.tozser@nski.gov.hu); DR. RÁTZ TAMARA, tanszékvezető, főiskolai tanár, Kodolányi János Egyetem Turizmus Tanszék (tratz@kodolanyi.hu)

shaping the urban landscape in the past, the influence it continues to exert on contemporary cityscapes, and the current condition of the building stock under review. The literature-based analysis was complemented by nine semi-structured interviews, offering locally grounded insights into the preservation of this architectural heritage. Hungarian Art Nouveau emerged at the turn of the twentieth century, shaped by the oeuvre of Ödön Lechner and characterized by a synthesis of national motifs and international influences. The condition of the Art Nouveau buildings in the examined settlements is varied: while several iconic buildings have been restored, others have deteriorated significantly over time. Preservation efforts are hindered by limited financial resources, the low number of professional restorers, and shortcomings in heritage protection frameworks. Sustainable conservation therefore requires regular maintenance, the safeguarding of professional expertise, and the development of a comprehensive heritage preservation strategy.

Journal of Economic Literature JEL codes: R10, R12, R32, Z11, Z12

Keywords: Art Nouveau, architecture, Carpathian Basin, townscape/urban landscape

---

BEVEZETÉS

A Kárpát-medencei szecessziós építészet kutatásának indokltsága

A magyarországi építészetben a szecesszió jegyei az 1890-es években tűntek fel először, és a századfordulás fénykort követően az 1910-es évek végére, az első világháborúval a korszaka lezártnak tekinthető. A vasútépítés és a főváros gyors fejlődése, valamint a polgármesterek tevékenysége révén Magyarországon is az érdeklődés középpontjába került a városépítészet kérdése, majd az 1890-es években a Millennium fejlesztési és kiállítási feladatai, a párizsi világiállításokon való részvétel, illetve a 20. század elején az új szerkezeti anyagok (így a vasbeton) és a népművészeti értékek felhasználásából eredő megújulás lehetősége (Gellér, 2004; Vámosy, 2016; Keserü, 2017).

A mozgalom legfontosabb hazai mestere Lechner Ödön volt. Az általa, valamint követői és tanítványai által művelt magyaros szecesszió mellett, azzal részben párhuzamosan, a stílusnak többféle irányzata létezett: egyes hazai épületeken megfigyelhető a francia és a belga Art Nouveau, a német Jugendstil, a bécsi kortársak, vagy épp a korabeli skandináv és angol építészet hatása. Lechner elméleti és gyakorlati munkássága a korszak több meghatározó építészé, így Lajta Béla, vagy a Fiatalok csoportjának egyik fontos alakja, Kós Károly számára is kiindulópontot jelentett (Gall, 2002; Sisa, 2014; Vámosy, 2016; Szecessziós építészet Magyarországon).

A magyarországi szecessziós építészet az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező Magyar Királyságban a 19–20. század fordulóján meghatározó, a szecessziós művészethez kötődő, elsősorban magyar építészek által művelt, többféle művészeti és stílusirányzatból összeálló épített örökséget jelenti (Gerle et al., 1990; Déry–Merényi, 2020).

A századforduló művészete nem csak az új stílus melegágya volt, de gyökeresen új típusú művészet táptalaja is. Az alkotófolyamat újszerűsége a képző- és iparművészetben és az építészetben is megmutatkozott. A szecesszió a 19–20. század fordulójának rövid életű, ám felszabadult irányzata Európa-szerte, így az akkori Magyarországon is rányomta bélyegét a modern művészet minden területére. A nemzetközi stílusjegyeket hordozó historizáló és eklektikus irányzatok helyett – más művészeti ágakhoz hasonlóan – az építészek is arra törekedtek, hogy nemzeti stílust, egyedien magyar építészetet hozzanak létre, amely ugyanakkor a modern élet lendületét is kifejezi. Ehhez elsősorban a nemzeti hagyományokból és a népművészetből merítettek ihletet (Brunner, 2016; Fucsár–Fucsár, 2021). Az új stílus építészeti emellett szívesen éltek a korszerű vas-, üveg- és kerámiagyártás anyagaival (Fucsár–Fucsár, 2021).

Magyarországon a szecessziót elsősorban Lechner Ödön (1845–1914) nevével kapcsolják össze. Ő a legismertebb, legnagyobb hatású szecessziós építészünk, egyúttal a mozgalom magyaros irányzatának kezdeményezője. Historizáló tanultságú építészként a francia kora reneszánsz, a magyar népi díszítőművészet, valamint a közel-keleti és indiai architektúra elemeinek ötvözésével hozott létre sajátos formanyelvet. Az előregyártás és a kerámia építészeti alkalmazásának úttörője volt. Bár komolyabb állami elismerést és katedrát nem kapott életében, nagy hatást gyakorolt a korszak építészetére, elsősorban a fiatal pályakezdőkre. Tanítványai, követői közé sorolható Lajta Béla, Jakab Dezső, Komor Marcell, Málnai Béla, Kőrössy Albert Kálmán, Raichle J. Ferenc, Magyar Ede (Vámos, 1970; Bakonyi, 1989; Várallyay, 2010; Gerle–Csáki, 2013; Sisa, 2014; Brunner–Csáki, 2022; Brunner–Keserü, 2023; Csáki, 2024; Baldavári, 2018, 2021, 2025; Lechner Ödön és a népies szecesszió megosztó története, Szecessziós építészet Magyarországon).

Lechner Ödön tevékenységének jelentős hatása volt az, hogy egyidejűleg számolta fel az eklektikus törekvéseket és tette népszerűvé a szecessziót mint nemzeti stílust. Követői egész Magyarországon voltak. A Lechner-iskola a Felvidéktől a Bácskáiig és Erdélyig több középületet hagyott maga után. Ekkor épült például szecessziós stílusban a kiskunfélegyházi, a szabadkai és a marosvásárhelyi városháza. Az úri középosztály körében divatossá vált a szecesszió, ennek hatására a mezővárosokban élő tehetősebb polgárság igyekezte utánozni őket. Temesváron, Marosvásárhelyen, Kiskunfélegyházán, Kecskeméten, Tiszakécskén, Kiskunhalason több szecessziós lakóházat találunk (Gellér, 2004; Bede, 2012).

A szecesszió időszakában több ezer épületet emeltek az akkori Magyarország területén és sok közülük komoly művészeti értéket képvisel (Tózsér, 2019, 2020). Budapest európai összehasonlításban is gazdag szecessziós műemlékekben, a város szecessziós állománya ezres nagyságrendű. Itt található Lechner Ödön legfontosabb munkái: az Iparművészeti Múzeum, a Magyar Földtani Intézet székháza és a Postatakarékpénztár. A korszakra jellemző módon kiváló minőségű anyagokból, összművészeti alkotásként megformált épületek továbbá a Gresham-palota, az egykori Parisiana Mulató, a Zeneakadémia, a Gellért Szálloda és Gyógyfürdő (Moravánszky, 1988; 1998; Gerle et al., 1990; Sisa–Wiebenson, 1998; Gellér, 2004; Kovács–Batár, 2012; Sisa, 2014; Vámosy, 2016; Rátz, 2017; Kovács, 2021; Rátz, 2022; Brunner–Csáki, 2022; Brunner–Keserü, 2023; Budapest építésze. Térkép és szecessziós építészeti kalauz 1896–1914., 2012).

A kutatás célja és módszerei

A tanulmányban a Kárpát-medence magyar szecessziós településeinek sokaságából a teljesség igénye nélkül kiemeltük a szecessziós örökséggel bíró települések, nevezetesen Budapest, Szeged, Kecskemét, Pécs, Szabadka, Nagyvárad és Marosvásárhely szecessziós épített örökségét.

A szakirodalmi források alapján áttekintettük az érintett városok szecessziós épületállományát, beleértve a középületeket, oktatási intézményeket, kereskedelmi és szolgáltató létesítményeket, fürdőket, szállodákat, városi bérházakat és egyházi épületeket. Budapest különösen gazdag szecessziós alkotásokban, ugyanakkor a stílus a vidéki városok arculatát is számottevően alakította. Mindez jól érzékelteti a magyar szecesszió sokszínűségét és a Kárpát-medencében betöltött jelentőségét.

A kutatás célja annak feltárása is volt, hogy a szecessziós stílus milyen szerepet tölt be az érintett települések építészeti örökségében. Ennek vizsgálatához kilenc interjúalannyal készített félig strukturált interjúk válaszait elemeztük. Az interjúalanyok átfogó képet adtak a fent említett városok szecessziós örökségéről. A primer vizsgálat során feltártuk, hogy a szecesszió milyen mértékben formálta a településképet a múltban, illetve hogyan hat annak alakulására napjainkban. Felmértük a település szecessziós épületállományának jelenlegi állapotát, valamint áttekintettük a megőrzéssel és restaurálással kapcsolatos kihívásokat. Emellett vizsgáltuk azt is, hogy a szakemberek miként ítélik meg e műemlékek védelmének és karbantartásának helyzetét.

Az interjúalanyok között volt az Iparművészeti Múzeum Könyvtár és Adattár fősztályvezetője; a Szeged és Térsége Turisztikai Nonprofit Kft. ügyvezetője; a Szeged Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Fejlesztési Iroda Városrendezési Osztályának főépítésze; a Kecskeméti Katona József Múzeum Képzőművészeti Osztályának vezetője; a Kecskemét Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala Humánszolgáltatási Iroda Közösségi Kapcsolatok Osztálya vezetője; a Baranya Vármegyei Kormányhivatal Állami Főépítészeti Iroda műemléki referense; a Szabadkai Városi Múzeum megbízott igazgatója; a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság elnöke; a marosvásárhelyi Visit Mures ügyvezető igazgatója.

KIEMELKEDŐ KÁRPÁT-MEDENCEI SZECCESSZIÓS VÁROSOK

Budapest szecessziós építésze

Budapest historizáló város: a történeti épületállományának túlnyomó része 1867–1900 között épült fel. A budapesti szecesszió építésze az 1890-es évek végén és az 1910-es évek elején alakult ki és a magyar építészeti örökség egyik meghatározó stílusává vált. A szecesszió mint művészeti irányzat a modernizáció és az ipari forradalom hatására jött létre és a történelmi formákat, díszítéseket ötvözte a modern, funkcionalista megoldásokkal. A budapesti szecesszió építésze különösen gazdag és számos ikonikus épületet tartalmaz, amelyek hatással voltak a város arculatának kialakulására a 20. század elején (Kovács–Batár, 2012; Lechner Ödön művei).

A szecessziós stílusú épületek egyfajta városépítészeti innovációt képviseltek, amelyek egyesítették a funkcionális igényeket a művészeti értékekkel. Az épületek díszítései különböző művészeti áramlatokat ötvöznek, például organikus formákat, geometrikus mintákat, üveg-munkákat és a kerámia alkalmazását. A szecesszióval kapcsolatos városi fejlesztések közé tartoznak a Nagykörút körüli épületek, az Andrássy út és a Belváros szecessziós stílusú lakóházai, üzletei és palotái. A szecesszió mint stílus nemcsak építészeti szinten formálta Budapestet, hanem hatással volt a város művészeti és társadalmi életére is. A szecessziós épületek nemcsak a gazdag polgári osztály igényeit szolgálták, hanem a modernitás iránti vágyat is tükrözték. Otthonosság, célszerűség és reprezentáció egyszerre jellemezték tehát a kor budapesti építészetét (Gerle–Lugosi, 1999; Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Lechner Ödön művei).

Lechner Ödön, a magyar szecesszió alapító alakja, legnagyobb mestere, a munkáiban ötvözte a tradicionális magyar népi motívumokat a modern szecessziós formákkal. Autonóm, premodern építészetét Budapesten a legjobban az Iparművészeti Múzeum (IX. Üllői út 33-37.), a Magyar Állami Földtani Intézet (XIV. Stefánia út 14.) és a Postatakarékpénztár (V. Hold utca 4.) épületével reprezentálhatjuk (Kovács–Batár, 2012; Vámosy, 2016; Brunner–Csáki, 2022; Budapest építésze. Térkép és szecessziós építészeti kalauz 1896–1914., 2012; Lechner Ödön művei).

Ha Magyarországon szecessziós építészeetről beszélünk, az emberek többségének az Iparművészeti Múzeum (1893–1896) jut eszébe. Lechner Ödönnek ez az első, minden elemében szecessziósnak mondható épülete. Az építész a magyarság ázsiai gyökeréig próbált visszanyúlni és a magyar népművészeti motívumokat indiai és perzsa építészeti elemekkel ötvözte. A homlokzatot és a tetőt a Zsolnay-gyár termékeivel burkolták. A kiállítási csarnok fölé boruló fémszerkezet a látszó vastartókkal ugyancsak formabontónak számított (Gerle–Lugosi, 1999; Kovács–Batár, 2012; Sisa, 2014; Lechner Ödön művei).

A budapesti Magyar Állami Földtani Intézet (1896–1899) homlokzatainak kialakítása során Lechner Ödön került a történeti stílusok sémáit. A díszítés a magyar népművészetből és a földtan tudományának területéről vette a formáit. A tetőzetet kék színes mázas Zsolnay-kerámia borítja a csúcson látható Glóbuszal. A barlangszerű belső térsorokat hullámos stukkó és cseppköves ornamentika díszíti. A tervezőre az udvari homlokzaton elhelyezett kerámia Lechner-címer emlékeztet (Gerle–Lugosi, 1999; Sisa, 2014; Lechner Ödön művei).

Lechner Ödön főműve a Postatakarékpénztár épülete (1899–1901), melynek téralkotásában, kompozíciós kialakításában, díszítésében a lechneri művészet teljes eszköztára megfigyelhető. A díszítések a takarékoskodás szimbólumaitól a népművészeti elemeken át a nagyszentmiklósi kincs motívumáig terjednek (Gerle–Lugosi, 1999; Sisa, 2014; Rákos et al., 2021; Lechner Ödön művei).

Az előbbieken részletezett három meghatározó szecessziós épületen kívül a továbbiakban a teljesség igénye nélkül Budapest más ismertebb szecessziós épületeit is számba vesszük.

A Belváros-Lipótváros szecessziós épületei

A Belváros-Lipótváros már az 1900-as évek fordulóján is a főváros pénzügyi és közigazgatási központja volt. A biztosítók, pénzügyintézetek palotákat emeltettek maguknak: ma is az egykori megbízó igényességére emlékeztet például a Gresham-palota és a már említett Hold utcai

Postatakarékpéntzár. Az üzletházak, bolthelyiségek jóval érzékenyebben reagálnak az idők változásaira, ennek ellenére a Belvárosban néhány épület ma is őrzi a századfordulós enteriört (Kovács–Batár, 2012).

A Lánchíd tengelyére néző, eredetileg luxuslakásoknak szánt Gresham-palota ma a Four Seasons szállodalánc budapesti tagjának ad otthont (Quittner Zsigmond és Vágó József, 1905–1907; V. Széchenyi tér 5.) (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a; Rákos et al., 2021).

A Philantia virágbolt (V. Váci utca 9.) Európa egyetlen még működő szecessziós virágboltja. Körössy Albert tervezői munkájának eredményeként jött létre 1907-ben (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a; Keserü et al., 2021).

A bécsi Thonet cégnek tervezett Thonet-ház (Lechner Ödön és Pártos Gyula, 1888–1889; V. Váci utca 11/A.) Lechner alakuló szecessziós stílusának előfutára, egyben az üzlet- és lakóházfunkció harmonikus egybeolvasztásának korai példája (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Bedő Béla gyáros számára Vidor Emil által 1903-ban tervezett lakóház a belga építéset jegyeiről tanúskodik. A földszint helyreállított portáljai mögött ma a Magyar Szecesszió Háza (V. Honvéd utca 3.) néven korabeli bútorokat, műtárgyakat bemutató magángyűjtemény és kávézó található (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Párisi Udvar (egykori Belvárosi Takarékpéntzár, Schmahl Henrik, 1909–1912/13; V. Ferenciek tere 10.) a századforduló egyetlen épen maradt, keleties hangulatú passzázst is magába foglaló bank- és lakóháza (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Az Andrássy út és annak környéke szecessziós épületei

Az Andrássy út és annak környéke a századfordulós Budapest kettősségét képezi le: a felső tízezer társasági életének színterei mellett, mint a Zeneakadémia vagy a volt Parisiana mulató (ma Újszínház), nemesi villákkal és gazdag vállalkozók palotáival éppúgy találkozunk, mint a hétköznapiok egyszerű polgárainak lakóházaival. Ezt mutatták a 19. század végén az Erzsébetváros és a Terézváros gangos bérházai, melyek azoknak a munkásoknak, cselédeknek, mesterembereknek, kiskereskedőknek az otthonai, akik az Andrássy út mindennapjairól gondoskodtak (Kovács–Batár, 2012).

A budapesti szecesszió egyik legfontosabb, külső és belső egységben megőrzött épülete a Zeneakadémia (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Korb Flóris és Girgl Kálmán, 1903–1907; VI. Liszt Ferenc tér 8.). Az előcsarnok, a Körösfői-Kriesch Aladár freskójával díszített hall és a nagyterem tereit márvánnyal, Zsolnay-kerémiával, díszítőfestéssel és a Róth Miksa-féle geometrikus mintázatú ablakokkal borították (Lőrinczi–Raffay Endre, 2007; Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Az üvegtetővel fedett, hatemeletes Párizsi Nagy Áruház (Sziklai Zsigmond, 1909–1911; VI. Andrássy út 39.) a kor neves párizsi áruházainak mintájára épült. Itt már szinte minden vasbetonból készült (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013).

A márványlapokkal borított homlokzat szinte szakrális külsőt kölcsönöz a késői szecessziós volt Parisiana mulatónak (ma Újszínház, VI. Paulay Ede utca 35.), mely Lajta Béla tervezői

munkája nyomán 1908–1909-ben jött létre. 1919-től színházként funkcionál az épület (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Az Erzsébetváros szecessziós épületei

A VII. kerületi Erzsébetváros Budapest legkisebb területű, azonban legsűrűbben lakott kerülete, melynek régi pesti zsidónegyedén máig érezni a századforduló hangulatát. Akkoriban ezt a környéket felelősen zsidó polgárok és kereskedők lakták, saját intézményrendszerrel, imaházakkal és a közösségi élet színtereivel (Kovács–Batár, 2012).

Czigler Győző a historizmus mesterei közé tartozott Budapesten. Őt kérte fel Gozsdu Manó hagyatéki alapítványa egy átjáróház építésére a Király és a Dob utcák között. Az 1901–1904 között épült Gozsdu-udvar (VII. Király utca 13.–Dob utca 16.) e nemében Budapest legnagyobbja. A felújítása óta vasárnaponként vásárt rendeznek az épület udvarain (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A VII. kerület Kazinczy utca 29–31. szám alatt álló Ortodox Zsinagóga (Löffler Sándor és Löffler Béla, 1912–1913) azt a keleties stílust mutatja, mint ami a Dohány utcai és a Rumbach utcai imaházat jellemzi (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Hungária fürdő (ma Continental Hotel Zara, Ágoston Emil, 1908–1909; VII. Dohány utca 44.) a társasági élet színtere volt, úszócsarnokkal, gőzfürdővel, mulatóval, színházteremmel. 2010-ben az ide beköltöző szálloda tulajdonosa az épületet felújította (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Nefelejcs utcai épületet Róth Miksa 1910-ben vásárolta meg, majd családja és műhelye beköltöztetése előtt Petz Samu tervei alapján némileg átépíttette. Az 1980-as években Róth Miksa gyerekei apjuk hagyatékát Erzsébetvárosnak ajánlották fel, lehetővé téve, hogy egykori otthonukból megnyíljon a Róth Miksa Emlékház és Gyűjtemény, amely 1999-től fogadja a látogatókat (Balázs, 2006; Róth Miksa Emlékház és Gyűjtemény).

A Józsefváros-Ferencváros szecessziós épületei

A Józsefvárosban jellemzően kiskereskedők és iparosok laktak, az 1840-es években elkészült Nemzeti Múzeum körül pedig a főnemesek palotanegyede alakult ki. A fejlődési folyamatot itt és a szomszédos Ferencvárosban is felgyorsította a Nagykörút megvalósítása, amelyet ugyan 1896-ban, a nagy millenniumi ünnepségekhez kapcsolódóan adtak át, de teljes kiépítése még tíz évig eltartott (Kovács–Batár, 2012).

Az Iparművészeti Múzeum mellett kiemelendő a Palace Szálló (VII. Rákóczi út 43.), amely az 1910-es évek Budapestjének legkorszerűbb szállodája volt, Komor Marcell és Jakab Dezső tervei szerint készült 1910-ben. A magyaros szecesszió egyik utolsó épülete a fővárosban (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Városliget és a Stefánia út közötti szecessziós épületek

A Városligettől az Állatkerten át a Stefánia útig terjedő szakaszon nagypolgári lakóházak tucatjai épültek a századfordulón. Az utóbbi környék különösen népszerű volt a művészek és az építészek körében: helyüket mára diplomáciai képviseletek foglalták el. A nagypolgári villákon – mint például a Körössy-villa, a Malonyai-villa, a Zala-villa, a Balás-villa – kívül itt

találjuk a Magyar Állami Földtani Intézetet, a Vakok Intézetét, a Körhintát, a Fővárosi Állat- és Növénykert épületeit.

A Vakok Intézete (Baumgarten Sándor és Hercegh Zsigmond, 1899–1904; XIV. Ajtósi Dürer sor 39.) a szecessziós motívumok mellett a keleti építészet hatását is megjelenítő épület. A Nádor termet Magyarország egyik legnagyobb ólmozott és festett üvegablaka díszíti (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A budapesti Vidámpark öt műemlék épülete közül a legidősebb a Körhinta (az építész ismeretlen, 1906; XIV. Állatkerti körút 14–16.), amelynek épülete a bécsi szecesszió jegyeit mutatja. A belsőben az orgona és a fából készült berendezés lovai és hintói is eredetiek. A felújításért Europa Nostra-díjban részesítették 1997-ben (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Az 1866-ban megnyitott Fővárosi Állat- és Növénykert (Neuschloss-Knüssli Kornél, Kós Károly, Zrumezky Dezső és mások, 1909–1912; XIV. Állatkerti körút 6–12.) legjelentősebb épületei az 1907 utáni rekonstrukció részeként születtek. A vezető tervező Neuschloss-Knüssli Kornél volt, az ő munkája a jegesmedve szobrokkal díszített, elefánthákon álló főbejárat, valamint a keleties stílusú, Zsolnay-kerámiával díszített Elefántház. Az Állatkert műemléki épületeinek zömét Kós Károly és Zrumezky Dezső tervezhették, akiket Neuschloss bízott meg a feladattal. Ma is áll az erdélyi, fiatornyos Fácános, a Madárház, a Majomház, a Norvég-ház, a Rágcsálóház, a Szarvasház. Több elbontott, vagy a háborúban elpusztult épületet eredeti formájukban építették újjá: ilyen a Bölényház, az afrikai építészetet idéző Zsiráfház és a Krokodilház is. Az 1909–1912 között zajlott rekonstrukció további két eleme volt a beton-szerkezettel tervezett Nagyszikla és Pálmaház, mindkettő mérnöke Végh Gyula volt (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Újbuda szecessziós épületei

A Szent Gellért tértől a Ménesi útig terjedő szakaszon az 1896-ban átadott Szabadság híd, a város harmadik hídja fejlődést indított el a Gellért-hegytől délre fekvő területen. A Szent Gellért téren a Műegyetem legrégebbi épületei állnak a 19. század végétől, míg a Móricz Zsigmond körtér már az 1930-as években épült ki. A Duna-parti sugárutak és utcák is több századfordulós értéket rejtenek, nem kis részben az akkoriban itt letelepedő művészek, építészek emlékét (Kovács–Batár, 2012).

Az itt található Szent Gellért Szálló és Gyógyfürdő (Hegedűs Ármin, Sebestyén Artúr és Sterk Izidor, 1909–1918; XI. Szent Gellért tér 1.) az art deco előfutárának tekinthető. A szállodát és a fürdőt magába foglaló komplexum 1918-ra épült fel, de a fürdő már 1917-ben megnyílt. 1927-ben hullámfürdő, 1934-ben pedig pezsgőfürdő épült és ide költözött a Nemzetközi Balneológiai Társaság. 2024. októberétől zajlik a Hotel Gellért teljes körű felújítása és ezt megelőzően is még látható volt a fürdő épületében a Zsolnay-kerámiával és ólomüveg ablakokkal díszített belső enteriőr (Juhász–Szántó, 1999; Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a; Elindult a Hotel Gellért felújítása, Építészfórum, 2024.).

Az eklektikus és szecessziós jegyeket egyaránt magán viselő Hadik-Ház (az építész ismeretlen, 1910, XI. Bartók Béla út 36.) kultúrtörténeti szerepe az építészeténél is jelentősebb. Éveken keresztül a felső műtermi lakásban alkotott Csontváry Kosztká Tivadar. A földszin-

ten 1910 körül alapított Hadik Kávéházát pedig egykor olyan irodalmi nagyságok látogatták, mint Móricz Zsigmond, Déry Tibor, Karinthy Frigyes (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Pest további szecessziós épületei

Itt érdemes szót ejteni a Fiumei úti Nemzeti Sírkertről (volt Kerepesi temető, VIII. Fiumei út 16.), melynek bejáratán át először a Gerle Lajos által tervezett (1904–1908), növényi mintájú mozaikokkal díszített kettős árkádsorhoz jutunk. Jellegzetes századfordulós síremlékek, csak néhányat említve: a Márkus Géza és Kallós Ede tervei alapján emelt két sírbolt: Erkel Sándor zeneszerzőé (1904) és Jankó János festőművésze (1905); valamint a Malasik sírbolt (Wachtel Elemér, 1908). A kapuépítményt és a mögötte lévő ravatalozót Lajta Béla tervezte 1908-ban (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A kőbányai Szent László plébániatemplom Lechner Ödön legfontosabb szakrális műve (X. Szent László tér, 1897). A római katolikus templom toronysisakjai sajátos sziluettet adnak az épületnek. Lechner pirogránitból készült, a magyar népművészetből kölcsönzött formákat, illetve sajátos motívumokat alkalmazott, míg a templomtetet Zsolnay-csempével burkolta. Az üvegablakok Róth Miksa műhelyéből származnak (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a; Sisa, 2014; Lechner Ödön művei).

Európa egyik legnagyobb, állami kezdeményezésre létesített, 920 lakásos, önálló munkás- és tisztviselő telepe a Wekerle-telep, ahol négyezer ember lakhatott jó körülmények között (Kós Károly, Zrumetzky Dezső és még tizenhárom építész, 1909–1929; XIX. Kós Károly tér és környéke). Vidéki jellegét a mai napig megtartotta (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Szeged szecessziós építésze

Az 1879-es pusztító árvíz után újjáépítették a várost. A századfordulóra az ország második legnépesebb települése lett. Ahogy a franciákat utánzó Pétervárral szemben Moszkva jelentette az igazi orosz kultúrát, úgy a szegediek szerint az igazi, a magyar szellemiségű építészet itt teljesedett ki. A századforduló után „palotás városként” emlegették Szegedet. Ha nevet kellene kiemelni az építészek közül, akkor Magyar Edére esne a választás. Rövid munkásságának döntő része Szegeden látható (Bede, 2012; Gaál, 2016; Brunner–Keserü, 2023).

Magyar Ede kapta a megbízást arra, hogy dr. Goldschmidt György számára egyemeletes bérházat tervezzen. A később Goldschmidt-palotaként ismert épület 1904–1905 között készült el. Formavilága több részletében a bécsi és berlini szecesszió hatását tükrözi (Bede, 2012; Nátyi, 2017).

Magyar Ede egy másik megbízás keretében egy, a református templom közvetlen közelébe szánt lakóház, népiskola és parókia terveit is elkészítette. A Református-palota (1910–1912), bár historizáló elemeket is felvonultat, összhatásában mégis a szecesszió jegyeit hordozza (Bede, 2012; Nátyi, 2017; Brunner–Keserü, 2023).

Reök Iván Lajos vízépítő mérnök szintén Magyar Edét kérte fel palotájának megtervezésére (1906–1907). A földszinten üzleteknek is helyet adó Reök-palota az építész főművének

számít és sokak szerint Magyarország legszebb szecessziós épülete. Bakonyi Tibor, az életmű kutatója úgy fogalmazott, hogy „kristálytisza stílusegység uralkodik az épület minden részletén. A homlokzat fehér és a különböző zöld színeinek harmóniáját néhány lila és kék teszi még változatosabbá.” (Bakonyi, 1973: 94.; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Dittrichné, 2013b; Bechtold, 2017; Nátyi, 2017; Brunner–Keserü, 2023).

A „Szeresd felebarátodat ...” bibliai parancs héberül és magyarul olvasható az 1900–1903 között Baumhorn Lipót tervei szerint épült Új Zsinagóga diadalívén. A Roth Manó műhelyében készült üveglablakok és a szimbolikus tartalmú üvegkupola a zsinagóga karakteres elemei. A Bibliához köthető növénymintázatok – szőlő, fügefafa – jelképes tartalmakkal bírnak. A több, mint 48 méter magas, ugyanilyen széles épület kifejezi azt a társadalmi rangot, melyet a század végére a szegedi zsidóság felmutatott (Somorjai, 2001; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Bechtold, 2017; Oszkó, 2017; Pacsika, 2018; Brunner–Keserü, 2023; Új Zsinagóga).

Szeged városának polgára volt Gróf Árpád Márton ügyvéd, aki a magas rangjához megfelelő épületet szeretett volna és ennek megtervezéséhez a Szabadkán már bizonyított Raichle József Ferencre esett a választás (1902–1903). A háromemeletes volt Gróf-palota, lakóház épületében Gróf Árpád Márton luxus bérlakásokat terveztetett a szegedi elit számára, de a saját irodája és lakása is itt volt (Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Nátyi, 2017).

A szecesszió mindenre hatott, a vidéki lakóháztól a nagyvárosi szállodán át az ipari létesítményekig. Ennek bizonyítéka a szegedi Víztorony (Zielniszki Szilárd, Korb Flóris és Giergl Kálmán, 1903–1904). Az ezer köbméter víz tárolására alkalmas, a Tisza szintjéhez képest 37,35 méter magasságú tartály vasbeton szerkezeten áll, belsejébe csigalépcsőn lehet felmenni (Bede, 2012).

A szecessziós épületek sorát gazdagítja még Szegeden az Izraelita Hitközség Székháza (Baumhorn Lipót, 1901–1903), a volt Deutsch-palota (Lechner Ödön és Erdélyi Mihály, 1900–1901). A volt Beregi-ház (Kótay Pál, 1902–1903), a volt Ungár-Mayer-palota (Magyar Ede, 1910–1911), a volt Wágner-palota (Baumhorn Lipót, 1904–1905), a volt Márer-ház (Tóbiás László és Pick Móric, 1911) (Bede, 2012; Nátyi, 2017; Oszkó, 2017; Brunner–Keserü, 2023).

Kecskemét szecessziós építésze

Kecskemét városias arculatát a 19-20. század fordulóján nyerte el a városépítő polgármesterek tevékenysége révén, akik felvállalták az akkor még újdonságnak számító és a közvélemény többsége által furcsának, cifrának tartott szecessziós stílusban való építkezést. Ahogyan Kada Elek polgármester nyilatkozott a Városháza átadásakor: „Ez a mi üzenetünk a jövőnek!” Ma is ezekre az épületekre a legbüszkébb a város, emiatt tartják nyilván a szecessziós hagyományral rendelkező városok sorában nemzetközi szervezetek, európai szecessziós hálózatok, és így került a Városháza az UNESCO Világörökség Várományosi Listájára is (Székelyné Kőrösi, 2017; ifj. Gyergyádesz, 2021, Kecskemét város honlapja).

A Szabadság-tér első nagy szecessziós épületként, Lechner Ödön és Pártos Gyula tervei szerint 1893–1896 között épült a Városháza és ma is változatlanul városházaként mű-

ködik. A homlokzat égetett mázas kerámiáin megjelennek a magyar népművészet motívumai. A díszterem freskóit Székely Bertalan készítette. Ezzel az épülettel iskolát teremtettek a tervezők, a későbbi városházák közül több követte a kecskeméti (Bede, 2012; ifj. Gyergyádesz, 2021; ifj. Gyergyádesz, 2023a; b; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023; Kecskemét város honlapja).

A város talán legismertebb, szecessziós épülete az 1902-ben Márkus Géza tervei szerint lechneri és magyaros szellemben épült Cifrapalota, ami ma a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Kecskeméti Képtárának és Kiállító Helyének ad otthont. A tetőzet különböző színű cserepei, a mázas kerámiák alkalmazása, az ablakok kiképezése, a tetőgerinc díszítése mind Lechner Ödön építészetére utalnak. A homlokzatot a virágmintás népi motívumokra emlékeztető, de szín- és formavilágukban azoktól különböző díszítőelemek borítják. A belső díszítések között jellemző a pávamotívum alkalmazása. Márkus Géza műve legutóbb a 2010-es évek végén kapott teljes felújítást (Bródy, 1906; Bede, 2012; Bata, 2017; Bechtold, 2017; ifj. Gyergyádesz, 2019a, b; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023).

A szomszédos Széchényi-téren áll a városi iparszervezetek egykori székháza, az Iparos Otthon (Ma Kecskeméti Ifjúsági Otthon), amely 1906–1907-ben épült Komor Marcell és Jakab Dezső tervei alapján (Bede, 2012; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023; Kecskemét város honlapja).

A Szabadság-tér legnagyobb épülete az 1911–1913-ban Mende Valér tervei szerint épült Kecskeméti Református Kollégium, melynek falai között ma a Kecskeméti Református Gimnázium működik (Bede, 2012; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023; Kecskemét város honlapja).

A református újkollégiummal szemben szinte azonos időben, és szintén Mende Valér tervezésével épült 1910–1911-ben a Luther-palota, az egyházközség bérháza. A tervező az erdélyi népművészeti hagyományokra támaszkodott (Bede, 2012; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023, Kecskemét város honlapja).

Az 1909-ben Iványi Grünwald Béla vezetésével a „Fiatalok” irányzatát képviselő Szivessy Tibor és Jánszky Béla tervei alapján 1910 és 1912 között épült a szecessziós Kecskeméti Művésztelep épületgyüttese, amely ma is alkotóművészek számára ad otthont (Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Kecskemét város honlapja).

További szecessziós épületek Kecskeméten a Katona József Gimnázium épülete (volt Reáliskola, Löllbach Kálmán és Zaboreczky Ferenc, 1914), a Sajtóház (volt Ipar Hitelintézet és Népbank, Korb Flóris, 1909–1902), az egykori Úri Kaszinó (Jánszky Béla és Szivessy Tibor, 1911) (Bede, 2012; Dittrichné, 2013b; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023).

Pécs szecessziós építésze

Zsolnay Vilmos és az általa alapított Zsolnay gyár neve összeforrt a hazai szecessziós művészettel: színes tetőcserepei, pirogránitból készült külső és belső szobrai, épületdíszei szinte a stílus hazai védjegyévé váltak és az iparművészet, a használati tárgyak előállításánál is kö-

vették a legújabb trendeket. A Zsolnay gyár keleti felében ma is termelés folyik, a nyugati rész szecessziós épületeiből alakították ki a Zsolnay Kulturális Negyedet (Bede, 2012; Dittrichné, 2013b; Brunner–Keserü, 2023; Budai, 2023).

Zsolnay Vilmos, a gyáralapító mauzóleumát halála után veje, Sikorski Tádé és fia, Miklós tervezte meg a gyár feletti dombra 1901 és 1913 között (Bede, 2012; Dittrichné, 2013b; Brunner–Keserü, 2023; Budai, 2023).

Pilch Andor neve összeforrta a várossal, az Art Nouveau stílussal, és ő volt a megyeszékhely jelképének számító eoizinmázás, ökörfejes Zsolnay Vilmos-emlékkút megalkotója is 1912-ben (Bede, 2012; Budai, 2023; Szigetvári, 2023).

Az 1910-es évek elején Köves Emil tervei alapján szecessziós stílusban jött létre a Bóbita Bábszínház épülete, melynek zöld cserépteteje harmonizál az ablakokat keretező kerámiadíszekkel (Bede, 2012; Szigetvári, 2015; Budai, 2023).

A több mint hatszáz darabos Zsolnay kerámiagyűjtemény Dr. Gyugyi László műgyűjtő gyűjteménye, amely a Sikorski Tádé által tervezett villa épületében látható (Az épület tervezésének évszáma ismeretlen) (Bede, 2012; Szigetvári, 2015; Budai, 2023).

Az országban Pozsony után Pécssett hozták létre az első távbeszélő központot. A Postapalota építésére kiírt pályázatot Balázs Ernő nyerte el, és az épület 1902 és 1904 között az ő elképzelései alapján valósult meg (Bede, 2012; Budai, 2023).

A Hamerli család által alapított régi kesztyűgyár és üzlet helyén 1915-ben nyitotta meg kapuit a Pannónia Grand Hotel, amely Pilch Andor tervei szerint épült fel. Az 1980-as évek végén történt felújítást követően az épület Hotel Palatinus néven nyitott újra (Bede, 2012; Brunner–Keserü, 2023; Budai, 2023; Szigetvári, 2023).

1902-ben, a Széchenyi tér átépítései után Schlauch Imre tervei alapján épült a szecessziós stílusú Nádor Szálló, mely a pécsi vendéglátás egyik centrumává vált (Dittrichné, 2013b; Budai, 2023).

A város első állandó és hazánk hangosfilmek vetítésére tervezett szintén első mozija, az Apolló épülete is gazdag szecessziós motívumokban, bár korai art deco hatások is azonosíthatók rajta. 1913-ban két építész, Sigfrid és Engelt tervei alapján épült meg (Budai, 2023).

Az egykori Pécsi Napló és a Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság számára Pilch Andor 1906-ban tervezett új székházat. A nyomdaépület a kétezres évekre romos állapotba került, de a homlokzata egy magánvállalkozás jóvoltából autentikusan újjult meg (Bede, 2012; Budai, 2023; Szigetvári, 2023).

A MÁV Igazgatóság épülete (Jeney Ernő, 1914–1917) ötös tagolású, melynek hullámos oromzata a szecessziós stílusú épületek jellemzője (Bede, 2012, Budai, 2023).

További szecessziós épületek Pécssett többek között: az izraelita közösség bérháza (Pilch Andor, 1911), Deutsch Zsigmond ügyvéd lakóháza (Pilch Andor, 1902); lakóházak (Schlauch Imre, 1900–1901), az Erreth-villa (Pilch Andor, 1917), a Bányakapitányság székháza (Medgyaszay István, 1923), „Isten szemének a háza” (Pilch Andor, 1903) (Bede, 2012; Brunner–Keserü, 2023).

Szabadka szecessziós építésze

A Lechner Ödön ösztönzésére végbemenő szecessziós építészeti törekvések kifejezésre jutottak a vajdasági építészetben is. Az első ilyen jellegű épület éppen a Lechner Ödön és Pártos Gyula terve alapján készült Leovits-palota (1893) volt, ami ugyanolyan stílusban épült, mint az Iparművészeti Múzeum (Duranci, 1983; Ninkov K., 2013; Prčić V., 2017).

Lechner Ödön közvetlen követői valamivel később, a Postatakarékpénztár keletkezésének idején jelentek meg, amikor már határozottabban kialakultak a formák és a magyar változat díszítőelemei is. Lechner Ödön ugyanis, a magyar néprajz első kutatásaira támaszkodva, ihletét a keleti művészetéből merítette és a felületi díszítéshez hozzáadta egyéni megoldásait. A Lechner követő építészek között több olyan is volt, aki egyéni jegyekkel gazdagította a stílust. Az 1900 és 1914 közötti időszakban ezek például Jakab Dezső, Komor Marcell, Lajta Béla, Spiegel Frigyes, Magyar Ede. Mindannyian a Vajdaságban jelentek meg először az alkotásaikkal. Hosszabb-rövidebb ideig valamennyien a tanítójuk módszerei szerint alkottak, azonban kifejezetten célszerű megoldásokra törekedtek. A század első évtizedének a végén a fiatalok új nemzedéke még inkább közeledett a modern, funkcionális építészethez (Duranci, 1983; Ninkov K., 2002, 2013; Klein, 2011; Szigetvári, 2024).

Lechner Ödön közvetlen hatása alatt dolgozott Jakab Dezső és Komor Marcell és az ő terveik szerint épült fel a szabadkai Zsinagóga (1900–1902), ami a kiteljesedett magyar szecessziós építészet előhírnöke volt. A kivitelezés során téglát és festett Zsolnay-cserepeket használtak, az ólomablakok Róth Miksa műhelyében készültek, a padokat népies színekre festették, a kupola belső díszítése népi motívumokat tartalmaz (Duranci, 1983; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Ninkov K., 2002, 2013; Bata, 2017; Prčić V., 2017; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

Komor Marcell és Jakab Dezső másik kiemelkedő alkotása a Városháza, melyet 1907-ben terveztek és 1908 és 1910 között épült fel. Ez a városközpont uralkodó épülete, amely a magyaros szecesszió minden elemét felvonultatja. Magán viseli a magyar néprajz jegyeit, de egyben funkcionális épület is. Zsolnay kerámiákkal borított tetőzet, íves oromzatok jellemzik, a homlokzatot vörös, sötét és fehér falsíkok és faragott kőelemek tagolják (Duranci, 1983; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Ninkov K., 2002, 2013, 2017; Prčić V., 2017; Szigetvári, 2024; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

Raichle Ferenc teljes életműve néhány dél-magyarországi városra koncentrálódik. A szabadkai tartózkodása alatt tervezte a saját lakóházának szánt Raichle-palotát 1903–1904-ben. A szakirodalom szerint ez az élete főműve. Az épületben 1970-től a Modern Galéria kapott helyet. Az épület jellegzetességei, így a homlokzat középső fülkéje, a Zsolnay kerámiák, a muránói mozaikok, a népi hímzést utánozó mozaikok, a kerámia- és a kovácsoltvas díszítések egymással egységet alkotnak (Duranci, 1983; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Ninkov K., 2002, 2013; Bata, 2017; Szigetvári, 2024; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

Az ugyancsak Raichle Ferenc által 1903–1904-ben tervezett Raichle-bérház talán nem mindenben éri el a Raichle-palota színvonalát, de így is figyelemre méltó. Az építés az emeletre luxuslakást, a földszintre üzleteket tervezett (Bede, 2012).

A Sonnenberg Salamon által építtetett kétemeletes bérház (Sonnenberg-ház) Strassburger Izidor és Gombos Lajos tervei szerint épült 1910-ben. Ma Magyarország Konzulátusa működik az épületben (Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012).

Komor Marcell és Jakab Dezső 1907-ben, a városházával párhuzamosan tervezték meg a jóval kisebb szabadkai Kereskedelmi Bank épületét. A bankon kívül étterem működött itt, az emeleteken pedig lakások voltak (Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012).

A Dömötör-palota tervét 1906-ban a budapesti Vágó fivérektől, Lászlótól és Józseftől, az orvos dr. Miksa Dömötör rendelte meg. A Dömötör-palota egyike volt az első bérházaknak, mely a bécsi szecesszió geometriai elemeit viselte Szabadkán. 2008-ban a palotát felújították és azóta itt található a Szabadkai Városi Múzeum (Ninkov K., 2002, 2013; Prčić V., 2017; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

A szecesszió emlékei Szabadkán továbbá Leovics Simon palotája (Lechner Ödön és Pártos Gyula, 1893), Roznovszky József palotája (Mačković Titus, 1909), az Osztrák-Magyar Bank Palotája (Raichle Ferenc, 1901), Sztojkovics Dusán Palotája (Kocka Géza, 1907), a Magyar Általános Hitelbank Palotája (Hajós Alfréd, 1911), a Városi Bérpalota (Vadas Pál, é.n.), az Arany Bárány szálloda (Mačković Titus, 1904), a Conen-villa (Raichle Ferenc, 1900) (Ninkov K., 2002, 2013; Prčić V., 2017; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

Nagyvárad szecessziós építésze

A 19. század végének gazdasági fellendülése nagy ütemű építkezést hozott magával. A század második felének eklektikus építkezését a szecesszió rövid korszaka követte Nagyváradon ugyanúgy, mint Erdély többi nagyvárosában. A Monarchia valamennyi városa közül itt alakult ki a legteljesebb, leginkább egységes szecessziós városkép. Nagyvárad – a reneszánsz korszak után – második virágkorát a 20. század elején élte, ekkor születtek a városképet meghatározó középületek és a helyi ügyvédek, mérnökök, vállalkozók által építtetett szecessziós paloták. A marosvásárhelyi Kultúrpalotát tervező Komor Marcell–Jakab Dezső építéspáros, valamint a Nagyváradon született Vágó fivérek több épülettel járultak hozzá Nagyvárad képeéhez, de kiemelendő ifj. Rimanóczy Kálmán neve is (Péter I., 2005, 2011; Bede, 2012; Szecesszió Nagyváradon).

Komor Marcell és Jakab Dezső az első nagyváradai megrendeléseit dr. Adorján Emiltől kapta. A Nagyvárad Napló korabeli írása szerint a felkért építészek „a modern magyar stílusnak hivatott művelői”. A kétemeletes Adorján-házak (1902–1903) saroképülete belső udvarral rendelkező bérház (Bede, 2012: 276; Péter I., 2005, 2011; Szecesszió Nagyváradon).

Az építéspáros az Adorján-házakkal letette a névjegyét a városban, ahogy a Nagyvárad Napló írta „finom műízlésről tettek tanúságot.” Nem véletlen, hogy Stern Miklós is őket bízta meg, hogy „modern magyar stílusú” kétemeletes bérházat tervezzenek (Stern-palota, Komor Marcell és Jakab Dezső, 1904–1905) (Bede 2012: 278; Péter I., 2005, 2011; Szecesszió Nagyváradon).

Az 1908-ban átadott Fekete Sas szálló, vígadó és üzletház (Komor Marcell és Jakab Dezső, 1907–1908) Nagyvárad egyik szimbóluma. Épületében szálloda, vígadó, üzlethelyiségek, kávéház és étterem is működött. Az épületkomplexum két aszimmetrikus épülettömbből

áll, melyeket a főhomlokzat falsíkjától beljebb egy üvegfedésű passzázs köt össze. A passzázs díszítése, a festmények a lechneri szellemű magyar szecessziós díszítőművészetet példázzák. A névadó Fekete Sas ólomüvegfestményt a nagyváradi Neumann Károly készítette 1909-ben (Bede, 2012; Péter I., 2005, 2011; Bihar Megyei Értéktár. Megyei értékek. Nagyváradi Fekete Sas palota; Szecesszió Nagyváradon).

A Darvas–La Roche-ház (Vágó László és Vágó József, 1909–1910) egyik fő vonzereje a homlokzatokat és a főbb belső termeket is díszítő, a növény- és állatvilágból kölcsönzött motívumokkal ellátott üvegmozaikokban rejlik. Átfogó helyreállítási munkálatok nyomán a ház ma Románia első Szecessziós Múzeumának ad otthont. A kiállítás a századvég váradi enteriőrjeit mutatja be, rekonstruálva a város egykori nagypolgári életkörnyezetét (Péter I., 2005, 2011; Pap, 2017; A Darvas–La Roche-ház. Visit Oradea; Ez a múzeum lett Nagyvárad legjövödelmezőbb látnivalója, Turizmus.com, 2024).

A Moskovits-palotát 1904–1905 között építették Moskovits Miksa mérnök megbízásából, ifj. Rimanóczy Kálmán tervei alapján. Homlokzatának jellegzetes zöld színezése könnyen felismerhető arculatot ad az épületnek (Péter I., 2005, 2011; Bede, 2012).

További szecessziós épületek Nagyváradon többek között a Sztarill-palota (Sztarill Ferenc, 1902), a Poynár-ház (Sztarill Ferenc, 1907), a Füchsl-palota (Bálint Zoltán és Jámbor Lajos, 1902–1903). A Rimanóczy-palota (ifj. Rimanóczy Kálmán, 1905), a Deutsch-palota (Sztarill Ferenc, 1906–1909), az Apolló-palota (ifj. Rimanóczy Kálmán, 1912–1914), az Ullmann-ház (Löbl Ferenc, 1913), a Hotel Astoria (Sztarill Ferenc, 1902) (Péter I., 2005, 2011; Bede, 2012; Szecesszió Nagyváradon).

Marosvásárhely szecessziós építésze

Több korabeli magyar városról elmondható, hogy a szecesszió városa, azonban Marosvásárhely mindenképpen az. Több mint száz szecessziós középület és lakóház áll itt ma is jó, vagy kevéssé jó állapotban (Bede, 2012; Dittrichné, 2013c).

Komor Marcell és Jakab Dezső egyik legjelentősebb alkotása a város szimbólumaként emlegetett Városháza (1905–1906). Az épület 50 méteres tornyát a Zsolnay-gyárból származó tetőcserepek fedik. Az ablakokat Róth Miksa készítette, többen külön ezek miatt látogatnak vissza a Városházára (Bede, 2012; Dittrichné, 2013c).

A Kultúrpalota (Komor Marcell és Jakab Dezső, 1911–1913) építése kapcsán Dr. Bernády György polgármester kijelentette: „A Közművelődési háznak a magyar történetből és a székely mondákból merített tárgyú képző- és iparművészeti remek kincsházának kell lennie.” (Bede, 2012: 290) Az eredeti tervek szerint a palotába hangversenytermet, fogadásokra szolgáló tükörtermet, kamarazenei termet, mozitermet, valamint néprajzi múzeumot és könyvtárat terveztek. Több funkció is változott az elmúlt száz évben, de az épület legtöbb elemét megőrizve ma is áll. Több ablaka Róth Miksa műhelyéből származik és Körösfői Kriesch Aladár mozaikjai és festményei teszik változatossá a főhomlokzatot és a belső teret. A tetőt Zsolnay cserepek díszítik. A belső díszítőelemek többsége a székely népművészet motívumait jeleníti meg (Bede, 2012: 290; Dittrichné, 2013c).

A Városháza mögött épült Kereskedelmi és Iparkamara épülete (Torczkai Wigand Ede és Radó Sándor, 1910) a székelyföldi udvarházak formavilágát tükrözi. Az épületen – mint ahogyan Torczkai Wigand Ede mindegyik épületén – felfedezhető a népi hatás (Bede, 2012; Dittrichné, 2013c).

A szecessziós épületek sorát tovább gyarapítja Marosvásárhelyen a Református főgimnázium (Baumgarten Sándor, 1908–1912) és az erdélyi magyar nyelvű oktatás szimbóluma, a Bolyai Farkas Elméleti Líceum (Baumgarten Sándor, 1908–1909), továbbá a Nyugdíjpalota (Radó Sándor, 1909–1910), a Csonka Villa (ifj. Csiszár Lajos, 1910), a Rendőrség épülete (Keleti Béla, 1912), a Zsinagóga (Jakub Gärtner, 1900), a Mezőgazdasági Iskola (Kós Károly), a Városi Felsőbb Leányiskola épülete, ma a Paiu Ilarian Kollégium (Radó Sándor) (Bede, 2012; Dittrichné, 2013c).

A SZECESSZIÓS ÉPÜLETEK HATÁSA A TELEPÜLÉSKÉPRE

Az interjúk során arra kerestük a választ, hogy a szecesszió milyen mértékben formálta a településkép alakulását a múltban, illetve milyen szerepet tölt be napjainkban.

A szecesszió szerepet játszott a vizsgált városok arculatának formálásában és hatása a mai napig meghatározó. A megkérdezett szakemberek egybehangzó véleménye szerint ez az építészeti irányzat nem csupán esztétikai értékkel bír, hanem a helyi identitás, az örökségvédelem és a városmarketing fontos pillérévé vált.

Budapesten a századforduló idején a szecesszió a historizmussal párhuzamosan határozta meg a városképet. Mindkettő gyakran alkalmazta a kupolákat, manzárdtetőket, valamint a rizalitos homlokzatokat, melyek önmagukban is értéket adtak a város képének. Noha a szecessziós bérházak többségét az idők során átfogó átalakítások – például homlokzatmódosítások és emelet-ráépítések – érték, ezek az épületek ma is a városkép meghatározó elemei és továbbra is vonzzák a látogatókat. A fővárosban a szecessziós örökségre irányuló fejlesztések mértéke azonban elmarad a vidéki és határon túli városok megújulási törekvéseihez képest a szakember véleménye szerint.

Szegeden az elmúlt másfél évtized során következetes épületfelújítási program valósult meg, amelynek keretében több szecessziós épület, így például a Reök-palota, az Ungár-Mayer-palota, az Új Zsinagóga és a Szent István-téri Víztorony újult meg. Ezek a felújítások hozzájárultak ahhoz, hogy a város szecessziós öröksége a helyi lakosság és a turisták számára egyaránt láthatóbbá és értékesebbé váljon. A szecessziós örökség ma már több szinten jelen van Szeged életében: szerepet kap a helyi turisztikai desztináció menedzsment szervezet munkájában, az Interreg IPA és Duna projektekben, továbbá beépül a városfejlesztési és turisztikai stratégiákba, valamint a marketingkampányokba is. A szecesszió jelenléte a tematikus városi sétákban és a kulturális fesztiválok programjaiban is egyre hangsúlyosabb.

Kecskemét főtere egyedi építészeti és városfejlődési sajátosságokat mutat, mivel a térhez több felekezet temploma kapcsolódik. A főtér mai formája az 1890-es évek közepén alakult ki a Városháza megépítésével, mely a sorra megjelenő szecessziós épületekkel teljesebben ki. Az 1910-es évek elején a templomok és barokk épületek mellett megjelentek a szecessziós épületek is, amelyek az egyházakkal való együttműködés révén a főtér térfalának nagy ré-

szét alakították ki. Különlegessé teszi a városképet, hogy több szecessziós épület az egyházak megrendelésére épült, mivel a főtéri telkek nagy része egyházi tulajdonban volt. Így valósult meg például a Luther-udvar vagy a Református Újkollégium. A városban három szecessziós irányzat érvényesül, melyek az egyházak építő tevékenységével együtt egy különleges építészeti együttest alkotnak. A századfordulón a városfejlesztést nem csupán esztétikai vagy reprezentatív szempontok vezették, hanem egyértelműen gazdasági célok. A korszak meghatározó polgármesterei – Lestár Péter és Kada Elek – a kereskedelem megerősítését tűzték ki célul. Kecskemét kiemelkedett a hazai városok sorából azzal, hogy Pest mellett itt rendeztek évente öt országos vásárt, melyek révén a főtér kereskedelmi csomóponttá vált. Ez a sajátos fejlődési irány elkülöníti Kecskemétet más mezővárosoktól, ahol a mezőgazdaság játszott főszerepet a város alakításában.

Más városokban nem a kereskedelmi tevékenységek, hanem az építészeti örökség és a kulturális sokszínűség formálta a város arculatát és Pécs éppen ennek a példája: bár nem elsősorban barokk vagy klasszicista városként ismert, mindkét stílusból több műemlékkel rendelkezik. Hasonlóan gazdag a város szecessziós építészeti öröksége is, amelynek közel harminc épületét tartják számon. Ezek közé tartozik a Zsolnay Kulturális Negyed, amely önálló kulturális központként a város szimbóluma. Az 1890-es évektől az 1910-es évekig terjedő időszakban a szecesszió mellett a proto art deco stílusjegyei is megjelentek, ezek a stílusjegyek láthatók például az 1913-ban tervezett Apolló Mozi épületén. Ugyancsak figyelemre méltó a Pilch Andor által 1906-ban tervezett jellegzetes téglalaborítású saroképület, a Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt. egykori nyomdaépülete. Bár mögötte modern lakópark épült, a műemléki védelem alatt álló épület a restaurálásoknak köszönhetően megőrizte eredeti jellegét. Ezek az épületek, különösen kedvező sarokpozíciójuk révén, szintén hangsúlyos elemei Pécs városképének.

Szabadka városképét is alapvetően formálta a szecessziós építészet és a város legjellegzetesebb arculati elemeként jelenik meg napjainkban is. Bár a városban több historizáló stílusú épület található, amelyek közintézményekként működnek – ilyen például a szabadkai gimnázium, a Nemzeti Kaszinó és a bankok –, Szabadkát elsősorban a szecessziós épületek teszik ismertté, melyek magas művészi értéket képviselnek. A historizmus a múlt stílusait ismétli, míg a szecesszió mindig egyedi motívumokat használ, amelyeket helyi mesterek – kovácsok, bútorkészítők, festők – valósítottak meg. Csak hiányzó szakmák esetén vontak be külső mestereket, így a Zsolnay gyár is részesült a szabadkai építkezésekből, hiszen a város nem rendelkezett saját porcelángyárral. A Városháza liftjének kialakításához pedig szegedi ácsmester közreműködésére volt szükség, mivel helyben nem gyártottak liftszerkezeteket. Több mester települt Szabadkára a szecessziós építkezések fellendülése miatt, azonban ma kevés szakember ismeri ezeket a régi mesterségeket, ami nehézséget jelent a műemlékek restaurálásánál. A szecesszió nemcsak művészeti értéket képvisel tehát Szabadkán, hanem a hagyományos mesterségek megőrzésének és megbecsülésének fontosságára is ráirányítja a figyelmet.

Nagyváradon a 20. század elején a szecessziós építészet szintén meghatározó szerepet játszott és ma is formálja a város arculatát. Jelenleg 83 szecessziós épület szerepel a városi nyilvántartásban és ez a Kárpát-medencében a legnagyobb ilyen stílusú épületsűrűséget jelenti. Ennek köszönhetően a város utcáin sétálva szinte minden lépésnél találkozhatunk a korszak

emlékeivel. A kommunizmus éveiben ez az építészeti örökség háttérbe szorult, részben azért, mert alkotói – többnyire magyar és zsidó építészek – munkássága nem illeszkedett az akkori ideológiai elvárásokba. Ez a tendencia nemcsak Nagyváradon, hanem több más erdélyi városban is megfigyelhető volt. Az elmúlt mintegy húsz évben azonban fordulat következett be. A városvezetés felismerte a szecessziós épületekben rejlő turisztikai és kulturális értéket és ennek nyomán városi finanszírozási program indult. A kezdeményezés évente 2-4 épület homlokzatának felújítását teszi lehetővé, így fokozatosan újul meg a történelmi belváros arculata. A program sikeréhez elengedhetetlen volt, hogy a lakosság is megértse: a felújítás nemcsak esztétikai, hanem közösségi érdek is, még akkor is, ha annak költségei őket terhelik. A város vállalja a tervek elkészítését, míg a kivitelezés és a költségek fedezése az épülettulajdonosok feladata. Bár a homlokzat felújítása önmagában is nagy anyagi ráfordítást igényel, még nagyobb terhet ró a tulajdonosokra, ha a pince és a padlás helyreállítása is szükségessé válik. Ráadásul minél nagyobb a lakás, annál magasabb a fizetendő összeg a homlokzati árnyok alapján. Ezért nem véletlen, hogy ezek a beruházások sok lakó számára éveken át tartó anyagi terhet jelentenek. A szakember ugyanakkor hangsúlyozta: a védett belváros szecessziós és klasszicista homlokzatai nem csupán az egyes tulajdonosokhoz tartoznak, hanem közös értékei a városnak, a helyi közösségnek és a turistáknak egyaránt. Volt már példa arra, hogy egy rossz állapotú épületrész leszakadt és veszélyt jelentett a járókelőkre, ezért alapvető fontosságú az épületek biztonságos állapotának megőrzése. Hozzátette, hogy mindezek mellett a legfőbb cél az, hogy ezek a házak szépségükkel hozzájáruljanak Nagyvárad arculatához és jó hírnevéhez.

A 20. század elején Marosvásárhely városképét elsősorban az egyszintes házak sora határozta meg. Később azonban elkészült az új Városháza építésének terve, amelyhez elkerülhetetlen volt a régi épületek lebontása, hiszen Bernády György, a város akkori polgármestere (1902–1912) nem a hagyományos városkép megőrzésében, hanem a modernizációban és megújulásban gondolkodott. Ennek eredményeként Marosvásárhely az 1930-as évekig Erdély legdinamikusabban fejlődő városává nőtte ki magát, építészeti fejlődése pedig még Kolozsvárt is megelőzte. Bernády György a rendszerváltás idején, 1926 és 1929 között ismét polgármesterként tevékenykedett, azonban ekkor már nem volt képes maradandó változásokat létrehozni és a város fejlődési folyamatait sem tudta hatékonyan irányítani. Ugyanakkor sikerült maga mellé állítania a zsidó közösséget, amely pénzügyi támogatást nyújtott az építkezésekhez, cserébe pedig területeket kapott saját épületei felépítéséhez. Érdekesség, hogy az 1800-as évek közepéig a zsidókat nem engedték be a városközpontba, csak a külvárosokban élhettek, és csak 1850 után költözhetek be, amikor már hozzájárultak a közjavak fenntartásához.

A mai városkép központi eleme a Kultúrpalota és a Városháza együttese, de a város más részein is több szecessziós épület található. Figyelemre méltó a városközpont közelében Bolyai tér is, ahol a Református Kollégium főépülete, valamint a környezetében álló további hat-hét épület egyaránt a szecesszió stílusjegyeit viseli. Mindkét tér esetében léteznek átalakítási tervek, elsősorban azzal a céllal, hogy az épített örökség értékei jobban érvényesülhessenek. Marosvásárhely egyik visszatérő problémája, hogy a nyári időszakban – amikor a turizmus a legélénkebb – az épületek látványa részben háttérbe szorul a lombkoronák mögött. A sűrű

növényzet miatt a szecessziós épületek sok esetben rejtve maradnak a látogatók elől, így ez a városrész kevésbé ismert, mint azt örökségi jelentősége indokolná.

Jelenleg a főtér átalakítása van napirenden: az a cél, hogy a tér nagy része sétálóövezetté váljon, ezáltal jobban érvényesüljenek az épületek és fejlődjön a város gazdasági, szociális élete. A közlekedés azonban továbbra is problémás, hiszen a főútvonalak a belvároson haladnak át, a körgyűrű megépítése pedig még várat magára. A változás reményét az Európai Unió és az országos helyreállítási terv (PNRR) forrásai jelenthetik, amelyek támogatást nyújthatnak a központi tér és az úthálózat korszerűsítéséhez. A projekt megvalósítására a város saját költségvetéséből nem lenne lehetőség, így különösen fontos az uniós támogatás elnyerése. A szakember bíz abban, hogy a városvezetés elszántsága elegendő lesz ahhoz, hogy a tervek megvalósuljanak. Ugyanakkor rámutatott arra is, hogy miközben a város több mint kétszáz szecessziós épülettel büszkélkedhet, jelenleg hiányzik egy átfogó szecessziós építészeti irányvonal vagy stratégia a város fejlesztésében és megőrzésében. Ennek kialakítása szükséges lenne ahhoz, hogy a város szecessziós értékei megfelelő elismerést kapjanak – tette hozzá a szakember.

A SZECESSZIÓS ÉPÜLETEK ÁLLAPOTA

Az interjúalanyoktól megkérdeztük, milyen állapotban vannak a településen található szecessziós épületek, valamint milyen megőrzési és restaurálási kihívásokkal kell szembenéznie a városnak. Emellett érdeklődtünk arról is, hogyan látják a szecessziós épületek védelmét és karbantartását a településen.

A szecessziós épületek megóvása komoly kihívást jelent a városokban, különösen a belső terek esetében. A korábbi, szakszerűtlen átalakítások sok helyen maradandó károkat okoztak, ezért az eredeti enteriőrök gyakran már csak archív fényképekről ismerhetők meg. A helyreállítás nemcsak nagy anyagi forrást, hanem speciális szakértelmet is igényel, miközben sok épület nem áll műemléki védelem alatt, így sorsuk elsősorban a tulajdonosok hozzáállásán múlik.

A rendszeres karbantartás gyakran elmarad, a tulajdonosok pedig sokszor halogatják a teljes felújítást, miközben az épületek állapota folyamatosan romlik. A nagyváradi szakember hozzátette, hogy a karbantartásnak ki kell terjednie a belső falszerkezetekre és udvarokra is, nemcsak a homlokzatokra és tetőkre. A szakember követendő példaként Prágát emelte ki, ahol a belvárosi épületeken úgynevezett kutatókazettákat helyeznek el a vakolat repedéseinél vagy pattogzásánál. Ezek az eszközök azonnal jelzik a hibákat a hatóságoknak, akik gyorsan reagálnak: dokumentálják a problémát, lefotózzák, majd a sérült felületeket az eredetihez hasonló festékkel javítják, megelőzve a további károsodást.

Több válaszadó is kiemelten fontosnak tartja, hogy egy-egy épület műemléki státuszt nyerjen el, hiszen ez kötelezné a tulajdonosokat a helyreállítás minőségi és szakszerű elvégzésére. Míg a műemlékvédelem szigorú szabályozást jelent – az épület minden részére kiterjedően –, addig a helyi védettség nagyobb rugalmasságot tesz lehetővé, például a homlokzat megőrzése mellett a belső terek átalakíthatók maradnak. Ez a megoldás különösen előnyös lehet olyan esetekben, amikor a külső megjelenés városképi szempontból értékes, de az épület funkciója vagy belső szerkezete változhat.

A budapesti szakértő rámutatott, hogy a főváros lemarad a településképi arculati kézikönyvek készítésében, míg vidéken ez a tudatosabb helyi értékmegőrzés miatt könnyebben megvalósul. A kézikönyvek célja az építészeti értékek feltérképezése és rendszerezése, például a jellegzetes típusházak és egyedi épületek azonosítása, ami hosszú távon segítheti az örökség megővését.

A válaszadók hangsúlyozták, hogy a felújítások komoly szakértelmet igényelnek, miközben egyre nagyobb kihívást jelent a megfelelő szakemberek hiánya. Összességében azonban a legnagyobb probléma az anyagi források hiánya, ami akadályozza a szecessziós épületek megfelelő megőrzését és helyreállítását.

Ezt a hiányosságot a budapesti szakember többek között egy országos, állami támogatással létrehozott „A Szecesszió Éve” programmal kívánna kezelni, amely nemcsak a stílus népszerűsítését szolgálná, hanem a felújítások és az épületek újrahazsnosításának támogatását is biztosítaná. Fontos lenne továbbá egy átfogó stratégia kialakítása, amely felméri a veszélyeztetett épületeket, ütemtervet dolgoz ki a megővásokra, és ösztönzi a tulajdonosok, a szakemberek és a hatóságok együttműködését. Ezzel párhuzamosan nagy szükség lenne civil kezdeményezésekre, például olyan alapítványokra, amelyek átfogó programokat indítanak a bérházak megővására.

Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a válaszadók hangsúlyozták, hogy a városok többségében már sikeresen megvalósultak felújítások, amelyek a tudatos örökségvédelem és a szakértelem eredményességét tükrözik. Ezek a felújítások nemcsak az épületek állapotát javították, hanem hozzájárultak az adott városok kulturális és turisztikai vonzerejének növeléséhez, valamint a lakosság identitásának erősödéséhez, ami elengedhetetlen a szecessziós örökség hosszú távú megőrzéséhez. A szecessziós épületek felújítását jellemzően állami, uniós, önkormányzati és magánforrások bevonásával végezték el.

Budapesten a szakember a Postapalotát emelte ki példaként, amelynek felújítását alapos kutatások és megfelelő anyagi háttér tette lehetővé. Megújult továbbá a Zeneakadémia, a Párisi Udvar, a Postatakarékpénztár, a Magyar Szecesszió Háza, a Drechsler-palota és a Kőrössy-villa, miközben a Gellért Szálló és Gyógyfürdő rekonstrukciója jelenleg is zajlik.

Szegeden a Reök-palota, a Víztorony, az Ungár-Mayer-palota és a Baumhorn-épületek gondos helyreállítása bizonyítja az elkötelezett szakmai munkát.

Kecskeméten a Városháza rekonstrukciója példaként rámutat a korszerű hasznosítás fontosságára, miközben a Népbank épületeinek külső felújítása is eredményesnek mondható.

Pécsen előrelépések történtek a Zsolnay Kulturális Negyed létrejöttével és több épület felújításával az elmúlt húsz évben, ugyanakkor indokolt lenne további épületek védettségének biztosítása a szakember véleménye szerint. A Pilch Andor által tervezett épületek, például a Palatinus Hotel, a Postapalota, a Pécsi Napló és Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt. épülete, a Gyermekgyógyászati Klinika és Pilch Andor Fürdő utcai lakóháza részben vagy teljes egészében megújultak, vagy folyamatban van a felújításuk.

Szabadkán szintén több szecessziós épületet – köztük a Raichle-palota, a Szabadkai Városi Múzeumot magában foglaló Dömötör Miksa-palota, a Zsinagóga és a Városháza – többször felújítottak, erősítve ezzel a város kulturális identitását.

Nagyváradon továbbra is a teljes felújításokra koncentrálnak, amint azt a Fekete Sas Palota, a Darvas–La Roche ház és a görög katolikus püspöki palota példája is szemlélteti. Ugyanakkor a rendszeres karbantartás háttérbe szorul, pedig ez akár tizenöt-húsz évvel is meghosszabbíthatná az épületek élettartamát.

Marosvásárhelyen a Kultúrpalota közel teljes körű felújítása, valamint a Marosvásárhelyi Református Kollégium minőségi rekonstrukciója is fontos előrelépés az örökségvédelemben.

Az előbbi pozitív példák ellenére számos épület felújításra szorul, állaguk megóvása és megújítása elengedhetetlen.

Budapesten ilyen példák közé tartozik a bérházak jelentős részének, valamint az Iparművészeti Múzeumnak az elhúzódó rekonstrukciója. Utóbbi esetében a beavatkozás különösen sürgető, mivel az épület UNESCO világörökségi várományos helyszíneként kiemelkedő kulturális jelentőséggel bír, miközben az állapota az idő múlásával folyamatosan romlik. Hasonló helyzet tapasztalható Szegeden a Gróf-palota esetében is.

Kecskeméten a Cifrapalota helyzete adhat okot aggodalomra a szakember elmondása szerint: noha a teljes körű felújítás már régóta tervben szerepel, eddig csak részleges beavatkozások történtek. Az épület eredeti megjelenését az elmúlt évtizedek átalakításai módosították, a belső tereinek állapota pedig napjainkra érezhetően romlott. A homlokzat díszítőelemeit – köztük a majolika- és pirogránitmezőket – ideiglenesen eltávolították, az ablakok elhasználódtak és a vakolat is károkat szenvedett. A teljes rekonstrukció költsége meghaladja az egymilliárd forintot, a munkálatok megkezdése pedig legkorábban 2027-ben várható. A város talajadottságai tovább nehezítik a helyzetet: a mocsaras, homokos talaj és a talajvízrendszer miatt az épületek folyamatos süllyedéssel küzdenek, a Cifrapalota alatt működő bűvárszivattyú éjjel-nappal dolgozik a víz elvezetésén. Emellett a térség bármikor érintett lehet földrengésben, ami szintén veszélyezteti a födémszerkezet nélküli palotát – tette hozzá a szakember.

Szabadkán a város belső, kisebb utcáiban található értékes szecessziós épületek és díszítőmotívumok szintén veszélyben vannak: állapotuk az anyagi források és támogatások hiánya miatt folyamatosan romlik és a szigorú műemlékvédelmi előírások tovább nehezítik a felújításokat. Ennek következtében sok esetben elmaradnak a szükséges munkálatok, ami a fokozatos pusztuláshoz vezet, így mielőbbi megoldásra van szükség.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány kiemeli azokat a városokat, amelyek szecessziós örökséggel rendelkeznek – köztük Budapestet, Szegedet, Kecskemétet, Pécsét, Szabadkát, Nagyváradot és Marosvásárhelyt. Bemutatja középületeiket, oktatási intézményeiket, kereskedelmi és szolgáltató épületeiket, fürdőiket, szállodáikat, városi lakóházaikat és egyházi létesítményeiket.

A kutatás célja volt továbbá annak feltárása is, hogy a szecessziós stílus milyen szerepet játszik a Kárpát-medence építészeti örökségében, miként alakította a településképet a múltban, és milyen hatást gyakorol napjainkban. Emellett áttekintettük a szecessziós épületállomány jelenlegi állapotát is.

A tanulmányban a szakirodalmi elemzést kilenc félig strukturált interjúval egészítettük ki, amelyek révén a vizsgált városok szecessziós örökségéről és annak fenntartásáról átfogó, helyi tapasztalatokon alapuló képet nyertünk.

A magyarországi szecessziós építészeti a 19–20. század fordulóján alakult ki és az Osztrák–Magyar Monarchia Magyar Királyságának területén a modern művészet meghatározó irányzatává vált. A stílus célja a nemzeti jellegű, egyedi építészet megteremtése volt, amely a magyar népművészetből és népi hagyományokból merített, miközben a korszerű anyagokat – vasat, üveget, kerámiát – is innovatívan alkalmazta. Lechner Ödönnek köszönhetően bontakozott ki a magyar szecesszió sajátos formanyelve, amelyben a francia kora reneszánsz, a közel-keleti és indiai motívumok, valamint a magyar népi díszítőelemek ötvöződtek. Tanítványai országszerte elterjesztették a stílust, városházák, paloták, lakóházak és középületek egész sorát hagyva örökül. Az általa és tanítványai által képviselt magyaros szecesszió mellett a korszakban a stílus több párhuzamos irányzata is kialakult, ezért a hazai épületeken egyaránt felfedezhetők a francia és belga Art Nouveau, a német Jugendstil, a bécsi kortársak, valamint a skandináv és angol építészet hatásai.

A szecessziós építészet meghatározó szerepet tölt be a vizsgált települések városképében, helyi identitásában és kulturális örökségében. Budapest esetében a századforduló óta a szecessziós építészet alapvetően alakítja a városkép részzeit, és bár sok épület átalakításon ment keresztül, a stílus továbbra is fontos vonzerőt jelent. A vidéki és határon túli városokban az elmúlt évtizedekben a megújulási folyamatok tudatosabbak és látványosabbak voltak, így a szecesszió ott nemcsak örökségként, hanem aktívan kezelt és kiemelt kulturális erőforrásként jelenik meg. Ezekben a városokban a szecessziós épületek felújítása nemcsak esztétikai, hanem identitásépítő célokat is szolgál, valamint hozzájárul a gazdaság fejlődéséhez.

Az épületek állapota igen változatos: kiemelhetők például a budapesti Zeneakadémia, a szegedi Reök-palota, a kecskeméti Városháza, a pécsi Zsolnay Kulturális Negyed, a szabadkai Raichle-palota, a nagyváradi Fekete Sas-palota vagy a marosvásárhelyi Kultúrpalota, amelyek gondos felújítás révén megőrizték eredeti értékeiket. Más épületek – például a budapesti Iparművészeti Múzeum, a budapesti bérházak többsége, a szegedi Gróf-palota vagy a kecskeméti Cifrapalota – viszont az állagromlás kihívásaival néznek szembe.

Különösen a belső terek sérülékenyek, melyek a korábbi funkcióváltások során gyakran visszafordíthatatlanul károsodtak. A felújítás legnagyobb akadályai közé tartozik az anyagi források hiánya, különösen a magántulajdonban lévő épületeknél, valamint a szakemberek és restaurátorok kevés száma. Sok helyütt hiányoznak azok a mesterek, akik a Zsolnay-kerámiák, a kovácsoltvas, a bádogos vagy az üvegmozaikos díszítőelemek hiteles helyreállításához értenek. Emellett hiányzik a rendszeres karbantartás szokása is, így az épületek állapota gyakran csak akkor válik nyilvánvalóvá, amikor már teljes felújításra szorulnak. A műemléki védelem hiánya több értékes épület esetében tovább nehezíti a megőrzést, hiszen sokszor csak a tulajdonosok elkötelezettségén múlik az állagmegóvás. Továbbá bizonyos esetekben földrajzi és szerkezeti problémák – például talajsüllyedés – is veszélyeztetik az épületek hosszú távú megmaradását.

Összegezve, a szecessziós örökség fenntartható megőrzése érdekében elengedhetetlen a szemléletváltás: a teljes felújítás helyett hangsúlyt kellene fektetni a rendszeres karbantartásra,

a részletek megőrzésére, miközben a helyi közösségek, a tulajdonosok és a lakók tudatosságát is erősíteni szükséges. Fontos a részletes értékleltárak készítése, a restauráláshoz szükséges szakmai képzés biztosítása, valamint a hagyományos mesterségek és tudás fenntartása. A fenntartható megőrzést egy átfogó stratégia segítheti, amely világos ütemtervet, prioritásokat és felelősöket jelöl ki. Emellett elengedhetetlen a finanszírozás és a tulajdonosi terhek megosztása, a megfelelő támogatási rendszerek kialakítása és a pályázati források biztosítása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A szecesszió. Kulturális Enciklopédia. Elérés: <http://enciklopedia.fazekas.hu/tarsmuvszecesszio.htm> Utolsó letöltés: 2025. április 2.
- Bagyinszki Zoltán – Gerle János (2008): Alföldi szecesszió. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen.
- Bakonyi Tibor (1973): A szecesszió szegedi építész: Magyar Ede. Tiszatáj, 27. évfolyam, 9. szám, 92–96.
- Bakonyi Tibor (1989): Magyar Ede. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Balázs János (2006): Róth Miksa Emlékház. Építészfórum, január 31.
- Baldavári Eszter (2018): Lechner Ödön építészeti formáinak hatása Kőrössy Albert Kálmán építőművészetére honfoglalás kori tárgyak és a népművészet keresztmetszetében. Ybl és Lechner vonzásában, Budapest.
- Baldavári Eszter (2021): Kőrössy Albert Kálmán. Holnap Kiadó, Budapest.
- Baldavári Eszter (2025): A szecessziós építészet tendenciái Kőrössy Albert Kálmán életművének keresztmetszetében. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Művészettörténeti műhely, Budapest.
- Bata Tímea (2017): Szűrőrzsa és pávaszem. Huszka József alföldi gyűjtései és a magyar stílus. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 26–33.
- Bechtold Ágnes (2017): Az Alföld szecessziós növényi díszítőműveinek szimbolikája. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 34–41.
- Bede Béla (2012): Magyar szecessziós építészet. Corvina Kiadó Kft., Budapest.
- Bródy Sándor (1906): Egy építész ötletei. In: Lyka Károly (szerk. 1906): Művészet, 5. évfolyam, 5. szám, 303–310.
- Brunner Attila – Csáki Tamás (szerk. 2022): A Lechnerék: Források a család történetéhez. MMA Kiadó, Budapest.
- Brunner Attila (2023): Mezőváros és szecesszió. Kecskemét vonzásterületének szecessziós építésze a 20. század első évtizedében regionális megközelítésben. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Filozófiatudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Brunner Attila – Keserü Katalin (2023): Felfedező utak = Routes of Discovery: Szecessziós épületornamentika a vidéki Magyarországon = Art Nouveau Architectural Ornaments in the Hungarian Countryside. Holnap Kiadó, Budapest.
- Budai Kriszta (2023): Dél-dunántúli szecesszió – Építészeti séta Pécsen, Szekszárdon, Bonyhádon és Siklóson. Kultúra.hu, 2023. szeptember 16.
- Budapest építésze. Térkép és szecessziós építészeti kalauz 1896–1914. (2012). Zsuffa és Kalmár Építész Múterem, A&Z 1.1 Térképműhely, Budapest.
- Csáki Tamás (2024): Lajta Béla 150 – budapesti épületsorsok. Béla Lajta 150 – Fates of Budapest Buildings. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest.
- De Ridder, Kaat – Vanneste, Dominique (2020): Tourism development through landscape theming: Exploring Art Nouveau experiences in Brussels. Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing, 6. évfolyam, 2. szám, 45–54.
- Déry Attila – Merényi Ferenc (2020): Magyar Építészet 1867-1945. Urbino Kft., Budapest.

- Dittrichné Vajtai Zsuzsánna (2013a): Szecesszió Budapesten. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérés: <https://mek.oszk.hu/11400/11484> Utolsó letöltés: 2025. április 15.
- Dittrichné Vajtai Zsuzsánna (2013b): Szecesszió Magyarország vidéki városaiban, községeiben. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérés: <https://mek.oszk.hu/11400/11485/> Utolsó letöltés: 2025. április 23.
- Dittrichné Vajtai Zsuzsánna (2013c): Erdély szecessziós épületei. Magyar Elektronikus Könyvtár, Budapest. Elérés: <https://mek.oszk.hu/11600/11655/> Utolsó letöltés: 2025. április 23.
- Duranci, Bela (1983): A vajdasági építészeti szecesszió. Forum Könyvkiadó, Újvidék.
- Fucskár Ágnes – Fucskár József Attila (2021): Magyar szecesszió. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Gaál Gyöngyi (2016): Magyar Ede: A szegedi szecesszió legeredetibb alkotója. Magánkiadás.
- Gall, Anthony (2002): Kós Károly műhelye. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó Kft., Budapest.
- Gellér Katalin (2004): Stílusok - korszakok. A magyar szecesszió. Corvina Kiadó Kft., Budapest.
- Gerle János – Csáki Tamás (szerk. 2013): Lajta Béla. Holnap Kiadó, Budapest.
- Gerle János – Kovács Attila – Makovecz Imre (1990): A századforduló magyar építészete. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Gerle János – Lugosi Lugo László (1999): A szecesszió Budapesten. Magyar Könyvklub, Budapest.
- Gulyás Attila (2023): Séta Kecskemét szecessziós paradicsomában. Építészfórum, 2023. december 2.
- ifj. Gyergyádesz László (2019a): „Magyar motívumú színes rajzokkal díszítve”. A Cifrapalota épületének története II. Hírös Históriaiák, 10. évfolyam, 5–13.
- ifj. Gyergyádesz László (2019b): „Magyaros izlésben s igen tetszetősen”: A Cifrapalota épületének története I. Hírös Históriaiák, 9. évfolyam, 5–15.
- ifj. Gyergyádesz László (2021): Kecskemét szecessziós városmagja. Hírös Históriaiák, 15. évfolyam, 5–11.
- ifj. Gyergyádesz László (2023a): A mi izenetünk a jövőnek – A kecskeméti Városháza díszei. Élet és Tudomány, 78. évfolyam, 35. szám, 1103–1106.
- ifj. Gyergyádesz László (2023b): Modern és magyaros – A kecskeméti Városháza. Élet és Tudomány, 78. évfolyam, 33. szám, 1030–1032.
- Juhász Gyula – Szántó András (1999): Szállodák. A mi Budapestünk. Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, Budapest.
- Keserü Katalin (2017): Az alföldi szecesszió a korszak művészetében. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 8–10.
- Keserü Katalin – Csáki Tamás – Brunner Attila – Sebestyén Ágnes Anna – Rákos Kata (2021): Felfedező utak a szecessziós Budapesten: első séta - Budapest régi belvárosának újjáépülése a századfordulón (üzleti negyed) (I.). Magyar Iparművészet, 28. évfolyam, 6. szám, 32–41.
- Klein Rudolf (2011): Zsinagógák Magyarországon 1782-1918. Terc Kft., Budapest.
- Kovács Dániel – Batár Zsolt (2012): Szecessziós Budapest. Andron Könyv Kft., Budapest.
- Kovács Dániel (2021): Szecessziós Budapest. Kedves László Könyvműhelye, Budapest.
- Lőrinczi Zsuzsa – Raffay Endre (szerk. 2007): Zeneakadémia: A Zeneakadémia épületének története – The Liszt Ferenc Academy of Music. 6Bt., Budapest.
- Moravánszky Ákos (1988): Építészeti az Osztrák-Magyar Monarchiában. Corvina, Budapest.
- Moravánszky Ákos (1998): Versengő látomások. Esztétikai újítás és társadalmi program az Osztrák-Magyar Monarchia építészeti 1867–1918. Vince Kiadó, Budapest.
- Nátyi Róbert (2017): A szegedi építészeti szecesszió vázlata. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 100–107.
- Ninkov Kovačev, Olga (2002): Akár egy szép nő, Az új művészet megjelenése Szabadkán = Secesszija u Subotici – A szecesszió Szabadkán. Szabadka – Budapest.
- Ninkov Kovačev, Olga (2013): Ljubica Vuković Dulić: Secesija u subotičkim javnim zbirkama / Szecesszió a szabadkai közgyűjteményekben. Magánkiadás.

- Ninkov Kovačev, Olga (2017): Ünneplő polgármesterek. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 194–207.
- Ockman, Joan – Frausto, Salomon (eds. 2005): *Architourism: Authentic, Escapist, Exotic, Spectacular*. Prestel, München.
- Oszkó Ágnes Ivett (2017): Historizáló szecesszió Szegeden. Baumhorn Lipót fővárosi zsinagóga(építész) művei és megbízói. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 183–193.
- Pacsika Emília (2018): Bádóg csodák, üvegboltozat – szegedi Új Zsinagóga. Építészfórum.hu, 2018. július 27.
- Pap Melinda (2017): „Kivirágzik” a Darvas-La Roche-ház: tízmillió lejes fejlesztéssel újul meg a váradi szecessziós múzeum. Krónikaonline, 2017. december 15.
- Papp-Váry Árpád – Wolf Dávid – Farkas Máté – Szolnoki Szabolcs (2020): Turisztikai szlogen- és logóhasználat az európai fővárosok esetében – Milyen szavakkal hívogatnak, milyen jelképekkel csalogatnak? Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 5. évfolyam, 2. szám, 15–41.
- Péter I. Zoltán (2005): Nagyvárad 900 éves múltja és épített öröksége. Noran Kiadó Kft., Budapest.
- Péter I. Zoltán (2011): Szecessziós építészet Nagyváradon. Erdélyi Magyar Adatbank – Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, Nagyvárad.
- Prčić Vujnović, Gordana (2017): Szabadka szecessziós építésze. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 131–143.
- Rákos Kata – Süle Ágnes Katalin – Csáki Tamás – Hajdu Virág – Keserü Katalin (2021): Felfedező utak a szecessziós Budapesten: első sétá - Budapest régi belvárosának újjáépülése a századfordulón (üzleti negyed) (II.). Magyar Iparművészet, 28. évfolyam, 7. szám, 47–53.
- Rátz Tamara (2017): „Be global, go local” – innovation and creativity in the development of alternative guiding services in Budapest. Journal of Tourism and Cultural Change, 15. évfolyam, 5. szám, 476–489.
- Rátz Tamara (2022): Art Nouveau Heritage as a Resource in Tourism: Challenges and Solutions. Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 7. évfolyam, 1. szám, 112–124.
- Sisa József – Wiebenson, Dora (1998): Magyarország építészetének története. Vince Kiadó, Budapest.
- Sisa József (2014): Lechner, az alkotó géniusz. Iparművészeti Múzeum – MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest.
- Somorjai Ferenc (2001): Szeged – Új Zsinagóga. Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, Budapest.
- Székelyné Kőrösi Katalin (2017): Kecskemét városépítő polgármesterei. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 8–10.
- Szigetvári Krisztián (2015): A Zsolnay Kulturális Negyed megszületése a műemlék-felügyelő szemével. Műemlékvédelem, 59. évfolyam, 2. szám, 103–110.
- Szigetvári Krisztián (2023): Pilch Andor ezerarcú építésze. Országút: Művészet Tudomány Közélet, 2023. augusztus 3. Elérés: <https://orszagut.com/kornyezet/pilch-andor-ezerarcu-epiteszete-pecsett-3203> Utolsó letöltés: 2026. január 27.
- Szigetvári Krisztián (2024): Szabadka szecessziós szépségei. Országút: Művészet Tudomány Közélet, 2024. december 3. Elérés: <https://orszagut.com/kornyezet/epiteszet-muemlekvedelem-varoshaza-zsinagoga-raichle-palota-szabadka-szecesszios-szepsegei-6973> Utolsó letöltés: 2026. január 27.
- Tózsér Anett (2019): A Délvidék/Vajdaság turisztikai kínálata és kereslete. Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 4. évfolyam, 3. szám, 36–51.
- Tózsér Anett (2020): A magyar turizmus Kárpát-medence szintű kiterjesztésének lehetőségei. Turizmus Bulletin, 20. évfolyam, 4. szám, 46–52.
- Vámos Ferenc (1970): Lajta Béla. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Vámosy Ferenc (2016): 20. század magyar építésze (1902–2002) I. kötet. Örökségünk értékei. Válságos évtizedek (1902–1956). Tarsoly Kiadó, Budapest.

Várallyay Réka (2010): Komor Marcell és Jakab Dezső. Holnap Kiadó, Budapest.

Források:

A Darvas–La Roche-ház. Visit Oradea. Elérés: <https://www.visitoradea.com/hu/what-to-see/a-darvas-la-roche-haz> Utolsó letöltés: 2025. július 15.

Bihar Megyei Értéktár. Megyei értékek. Nagyvárdi Fekete Sas palota. Elérés: <https://bhertektar.ro/ertektar/ertekek/nagyvardi-fekete-sas-palota.html> Utolsó letöltés: 2025. július 17.

Elindult a Hotel Gellért felújítása. Építészforum, 2024. október 24. Elérés: <https://epiteszforum.hu/elindult-a-hotel-gellert-felujitasa> Utolsó letöltés: 2025. május 21.

European Best Destinations Best Art Nouveau Destinations in Europe. Elérés: <https://www.europeanbestdestinations.com/best-of-europe/best-art-nouveau-destinations-in-europe/> Utolsó letöltés: 2025. május 20.

Ez a múzeum lett Nagyvárad legjövődelmézőbb látnívalója. Turizmus.com, 2024. február 14. Elérés: <https://turizmus.com/cikk/programok/ez-a-muzeum-lett-nagyvarad-legjovodelmemezobb-latnivaloja> Utolsó letöltés: 2025. július 15.

Kecskemét város honlapja. Elérés: <https://kecskemet.hu/a-szecceszio-gyongyszemei> Utolsó letöltés: 2025. május 5.

Lechner Ödön és a népies szecesszió megosztó története. Kultúra.hu, 2024. június 10. Elérés: <https://kultura.hu/lechner-odon-es-a-nepies-szecceszio-megoszto-tortenete/> Utolsó letöltés: 2025. április 2.

Lechner Ödön művei. Építési és Közlekedési Minisztérium. Elérés: <https://vilagorokseg.e-epites.hu/varomanyos/lechnerodon.html> Utolsó letöltés: 2025. október 15.

Réseau Art Nouveau Network. Elérés: <https://www.artnouveau-net.eu/> Utolsó letöltés: 2025. május 20.

Réseau Art Nouveau Network. Cultural Routes of the Council of Europe. Elérés: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/reseau-art-nouveau-network> Utolsó letöltés: 2025. május 20.

Róth Miksa Emlékház és Gyűjtemény. Elérés: <https://www.rothmuzeum.hu/> Utolsó letöltés: 2025. május 26.

Szecceszzió Nagyváradon. Kelet-Nyugat. Elérés: <https://keletnyugat.hu/szecceszio-nagyvaradon/> Utolsó letöltés: 2025. május 13.

Szecceszziós építészet Magyarországon. Elérés: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szecceszzi%C3%B3s_%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9szet_Magyarorsz%C3%A1gon Utolsó letöltés: 2025. április 15.

Szecceszziós építészet. VisitSubotica. Elérés: <https://visitsubotica.rs/hu/mit-latogassunk-meg/szecceszios-epiteszet/> Utolsó letöltés: 2025. május 15.

Új Zsinagóga. Szeged Tourinform Iroda. Elérés: <https://szegedtourism.hu/hu/uj-zsinagoga-2/> Utolsó letöltés: 2025. július 14.